



شیخ رشید احمد قادری صاحب مدظلہ العالی  
سنواری کی  
استاد محمد باقر بخاری

www.KitaboSunnat.com

سرشناسه: تحریری، محمدباقر، ۱۳۳۲ -

عنوان فرادادی: رساله الحقوق، فارسی، برگزیده، شرح  
انسان و گستره حقوق بندگی؛ شرح رساله حقوقه امام سجاده (ع) برگزیده  
عنوان و نام پدیدآور: منشور بندگی؛ شرح رساله حقوق امام سجاده علیه السلام / مولف محمدباقر تحریری؛  
ویراستاران محمد حسین حیدری، محمود تحریری؛ [برای] دفتر حفظ و نشر آثار حضرت استاد محمدباقر  
تحریری. / مشخصات نشر: قم: صراط مستقیم شهر کریمه، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۴۲۲ ص.؛ ۱۴/۵ × ۲۷/۵ س.م.

شابک: ۹۳۶۲۶-۹۳۶۲۲-۶۷۸-۹۷۸ / وضعیت فهرست نویسی: فنیبا

یادداشت: چاپ قبلی: واژه پرداز اندیشه، ۱۳۹۸.

یادداشت و عنوان دیگر: منشور بندگی؛ شرح رساله‌ی حقوق امام سجاده علیه السلام.  
یادداشت: کتاب حاضر خلاصه کتاب "انسان و گستره حقوق بندگی" اثر مولف است.

یادداشت: کتابنامه: ص. ۴۲۱ - ۲۲۲.

عنوان دیگر: شرح رساله حقوق امام سجاده علیه السلام.

عنوان دیگر: منشور بندگی؛ شرح رساله‌ی حقوق امام سجاده علیه السلام.

موضوع: احادیث اخلاق / Hadiths - Ethics

موضوع: علی بن حسین (ع)، امام چهارم، ۳۸ - ۹۴ق. -- فضایل

موضوع: Virtues -- Ali ibn Hosayn, Imam IV

موضوع: علی بن حسین (ع)، امام چهارم، ۳۸ - ۹۴ق. -- مطالعه ساجده. -- نقد و تفسیر  
موضوع: احادیث اخلاقی -- نقد و تفسیر / Hadiths, Ethical -- Criticism, interpretation, etc.\*

دعاها / Prayers

شناسه افزوده: علی بن حسین (ع)، امام چهارم، ۳۸ - ۹۴ق. رساله الحقوق برگزیده. شرح

شناسه افزوده: دفتر حفظ و نشر آثار حضرت استاد محمدباقر تحریری

زده بندی کنگره: IBP۲۴۸ / زده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۸

شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۴۸۶۷۶ / اطلاعات رکورد کتابشناسی: فنیبا

تاریخ درخواست: ۱۴۰۷/۰۸/۲۳

کد پیگیری: ۹۴۲۲۶۸۸



منشور بندگی؛

شرح رساله‌ی حقوق امام سجاد علیه السلام

مؤلف: استاد محمد باقر تحریری

دفتر حفظ و نشر آثار حضرت استاد محمد باقر تحریری

رواستاران: محمد حسین حیدری، محمود تحریری

ناشر: صراط مستقیم شهر کریمه

مدیر: مهیار سپهری

شابک: ۶-۹۳۴۱۶-۹۳۴۱۶-۶۲۲-۹۷۸

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۴۰۲

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شماره مرکز پخش:

۰۲۵۳۷۸۴۱۲۲۳ - ۰۹۱۲۷۹۷۴۷۵۰

[www.seratemostaghim.ir](http://www.seratemostaghim.ir)



۹	.....	مقدمه
۱۳	.....	بخش اول / بیان اجمالی حقوق در کلام حضرت سجاد <small>علیه السلام</small>
۱۷	.....	بخش دوم / بیان تفصیلی حقوق
۱۹	.....	۱ / حقّ خدای متعال
۴۵	.....	۲ / حقّ نفس انسان



۵۱	.....	حقوق اعضای بدن
۵۳	.....	۳ / حقّ زبان
۹۱	.....	۴ / حقّ گوش
۹۹	.....	۵ / حقّ چشم
۱۱۱	.....	۶ / حقّ پا
۱۳۵	.....	۷ / حقّ دست
۱۴۳	.....	۸ / حقّ شکم
۱۴۹	.....	۹ / حقّ شرمگاه

۳۸۵	.....	حقّ خردسالان
۳۸۹	.....	حقّ سائل (درخواست کننده)
۳۹۷	.....	حقّ مستول
۳۹۹	.....	حقّ شادکننده
۴۰۳	.....	حقّ بدی کننده
۴۰۷	.....	حقّ اهل دین
۴۱۳	.....	حقّ اهل ذمه



«الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ وَأَشْرَفِ بَرِيَّتِهِ  
 سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا حَبِيبِ قُلُوبِنَا وَطَبِيبِ نُفُوسِنَا سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ أَبِي  
 الْقَاسِمِ مُحَمَّدٍ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ الْمَعْضُومِينَ الْمُنتَجِبِينَ الَّذِينَ  
 أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَطَهَّرَهُمْ تَطْهِيراً وَاللَّعْنُ النَّائِمُ عَلَى أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ  
 مِنَ الْأَوَّلِينَ إِلَى قِيَامِ يَوْمِ الدِّينِ».

از جمله برکات وجود مبارک حضرت امام سجاد علیه السلام مجموعه‌ای از معارف ناب اسلامی و انسانی است که به عنوان حقوق بیان فرموده و به نام «رساله حقوقیه» معروف شده است. آن حضرت در این رساله ابتدا به حق خداوند متعال که بالاترین حقوق و محور و ریشه همه حقوق است، می‌پردازد تا معلوم گردد حقوق دیگر با این حق در ارتباط بوده و این حق، سرچشمه سایر حقوق است. این امر، مطابقت معارف دین با فطرت بشر را می‌رساند و اگر کسی بخواهد در مسیر شکوفایی

فطرتش قرار گیرد، باید از دین الهی که به تمام حقوق احاطه دارد به طور کامل پیروی کند و حقوق دیگر نیز باید با توجه به این حق، بررسی، فهمیده و بدان عمل شود تا انسان را به سرمنزل مقصود - که قرب الهی است - نائل سازند.

امام سجاد علیه السلام سپس حقوق نفس انسان بر خویش و در مرحله بعد، حقوق دیگر افراد بر انسان را تشریح می فرماید و آن‌ها را از شاخ و برگ و لوازم حق اول بر می شمارد. با توجه به این دیدگاه، انسان در این عالم تنها یک وظیفه اصلی دارد و آن، ادای حق خداوند متعال است و دیگر وظایف، از فروع آن حق محسوب می شوند.

در مجموع، رساله حقوق بر تبیین سه حق استوار است: اول، وظایف و رابطه وجودی انسان با خداوند متعال (بندگی مطلق)؛ دوم، وظایف و رابطه وجودی انسان با خود و حق اعضا و جوارح (حق انسان بر خویش)؛ سوم، وظایف و احکام رابطه انسان با انسان‌های دیگر (حقوق دیگران).

امام سجاد علیه السلام در پایان بخش اول رساله، درباره اداکنندگان این حقوق می فرماید: «خوشا به حال کسی که خدای متعال او را بر انجام حقوقی که بر او واجب نموده، یاری اش کرده و در این کار توفیقش داده و استوارش سازد».

اگر معنای حق برای ما درست درک شود، به خوبی می فهمیم که برای موفقیت کامل در ادای حق الهی چاره‌ای جز اظهار خضوع در برابر ساحت مقدس پروردگار و کمک گرفتن از او نیست. حتی پیامبران و اولیای الهی با وجود همه معرفت و مقامی که داشتند لحظه‌ای از استعانت به درگاه حق تعالی غفلت نمی کردند، چنان‌که پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله که وجود مبارکش اقیانوس بی‌کران معرفت بود هر لحظه خود را نیازمند یاری خدای متعال می دید.

پیش از تشریح حقوق واجب بر انسان، لازم است مطالبی کوتاه درباره معرفی و تبیین ماهیت و جایگاه انسان در این عالم بیان شود.

## \* معرفی اجمالی انسان

با دقت در وجود انسان - جدای از نظریه‌ها و فرضیه‌های مکتب‌های گوناگون و تفسیرها و بررسی‌های علمی دانشمندان در این زمینه - روشن می‌گردد که انسان، اولاً دارای دو جنبه جسمانی و غیر جسمانی بوده و اساس وجود او را جنبه غیر جسمانی تشکیل می‌دهد و همین بخش از وجود وی عهده‌دار فعالیت‌های انسان است، و ثانیاً او موجودی وابسته و مرتبط با اشیاء و موجودات پیرامون خود است که هم از آن‌ها تأثیر می‌پذیرد و هم می‌تواند در آن‌ها اثرگذار باشد.

این ارتباط وجودی، دو نوع کلی دارد:

نوع اول، ارتباط با موجوداتی که مستقل نیستند و ارتباط با آن‌ها در حد تأثیر ظاهری و زمینه‌ای است. این نوع ارتباط، موضوع علوم تجربی است که میزان و نحوه این ارتباط و تعامل بین موجودات را کشف می‌نماید. نوع دوم، ارتباط انسان با واقعیت وجود خویش و واقعیت مافوق عالم مادی است. درک این ارتباط از شعور بعد روحی انسان بوده و با به‌کار بستن صحیح قوای ادراکی میسر است. انسان در سایه این ارتباط می‌تواند هدف حقیقی از ایجاد عالم، خلقت خویش را راه و روشی که مطابق با واقعیات عالم است و برای تکامل او ضروری است را به صورت کلی ادراک نماید و سپس مطابق آن عمل نماید تا به نتیجه مطلوب از وجود خویش برسد.

این نوع از روابط وجودی، وظایف و تکالیفی را بر عهده آدمی می‌گذارد که تا وقتی در نظام هستی زندگی می‌کند این وظایف همراه و بر عهده اوست. بنابراین انسان مانند سایر موجودات شبیه خود، موجودی وابسته و مخلوق است با این تفاوت که با دارا بودن این رتبه از هستی، دارای هدف والایی است و بدون راه و روش مطلوب هرگز به آن هدف والا دست نخواهد یافت. هم‌چنین با تأمل در وجود انسان معلوم می‌شود که تنها خالق او تمام کمال‌ها را داراست و آگاه‌ترین شخص به راه و روشی است که انسان را به مقصد نهایی‌اش می‌رساند. رابطه حقیقی انسان با آفریننده‌اش ایجاب



می‌کند که در مرحله اول، وظیفه‌اش را در برابر خالق خود به نحو مطلوب انجام دهد و در مرحله بعد به وظایفی که خدای متعال برای او در ارتباط با دیگر موجودات ترسیم نموده عمل نماید.

در این رساله گران قدر، امام سجاد علیه السلام با بیانی بسیار لطیف و شیوا این روابط و حقوق را در ابتدا با اشاره و سپس با بیانی تفصیلی و ترتیبی منظم بیان می‌فرماید.

شرح این رساله، به انگیزه معرفی گوشه‌ای از آموزه‌های مکتب اهل بیت علیهم السلام برای آشنایی با گستره حقوق بندگی مخلصانه صورت گرفت. امید که مقبول حضرت حق افتد.

محمد باقر تحریری

شهر مقدس قم \* تابستان ۱۳۹۸

www.ketab.ir